

Съдържание

Светът на машините
Простите механизми

6

8 Машините въщи
Тостер • Тоалетна

В търговския център
Ескалатор • Баркод четец

10

12 Автомобилът
Как работят буталата?

Във въздуха

Крила • Реактивен двигател

14

16 Над и под водата
Ховъркрафт • Подводница

Със силата на вятъра и водата
Вятърна турбина •
Приливно-отливни турбини

18

20 Измервателни уреди
Термометри • Везна

Да видим невидимото!
Рентгенов апарат • Микроскоп

22

24 Устройства за пренос на звук
Микрофон и висоговорител •
Мобилен телефон

Влаковете

От парата до електричеството

26

Машини, които возят без гориво
Велосипед • Ръчна количка

28

Офис машинки
Телбод • Ножица

30

32 Машини за студ
и разхлаждане
Хладилник • Климатик

32

Машини за затопляне
и загряване

Радиатор • Микровълнова фурна

34

Машини за забава
Радиоуправляеми играчки •
Пого стик

36

Машини за безопасност
Аларма за дим • Секретна ключалка

38

Повдигане нависоко
Кулокран • Мобилен кран

40

Най-голямата машина
Големият адронен колайдър

42

44 Роботи
Марсоходи •
Машини, които правят машини

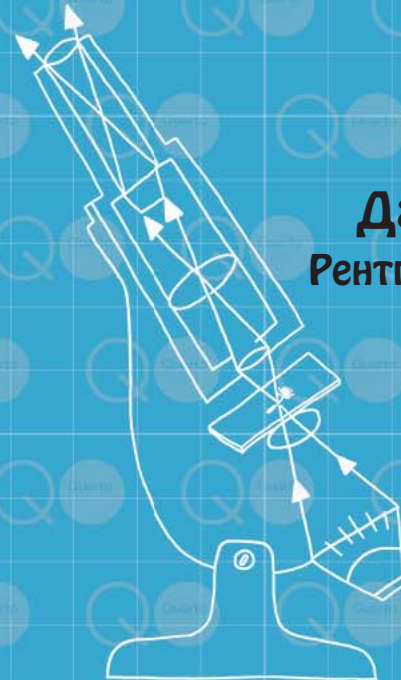
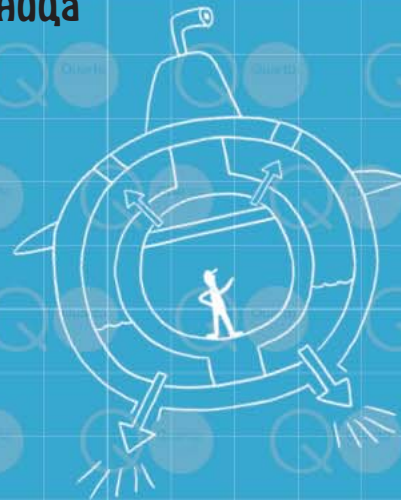
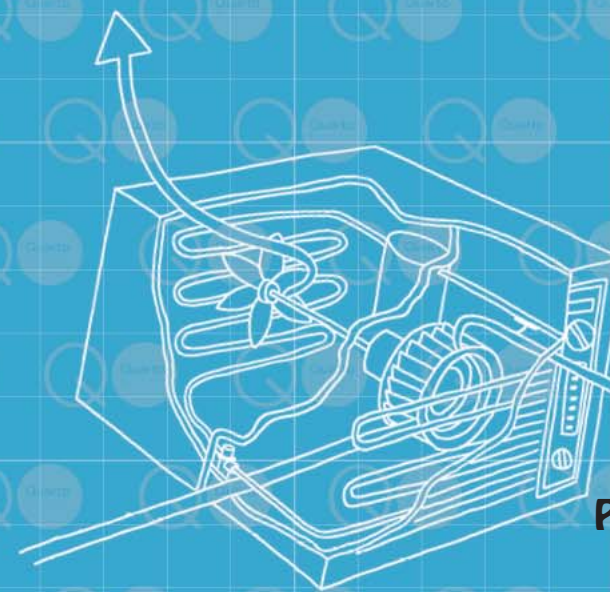
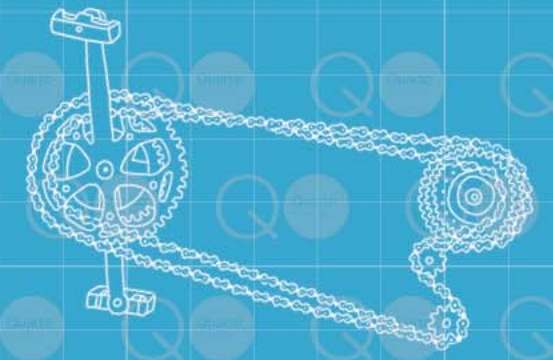
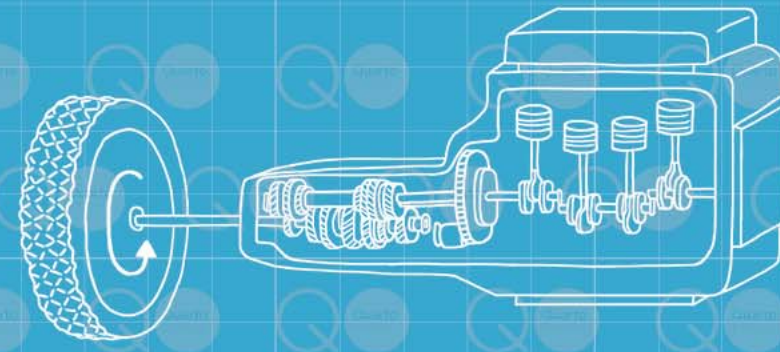
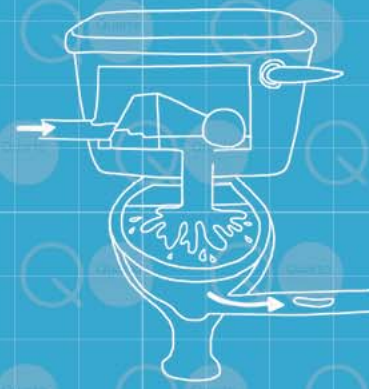
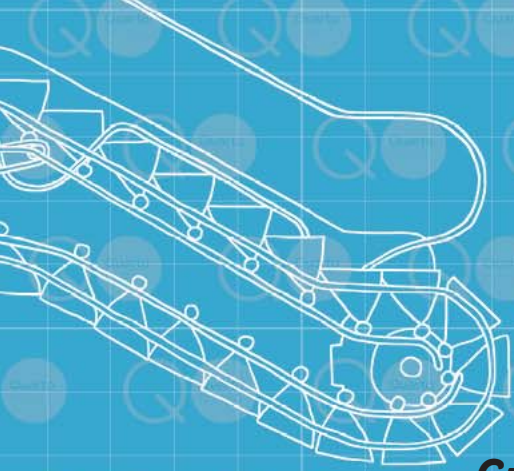
44

Речник

46

48 Азбучен показалец

48

Светът на машините

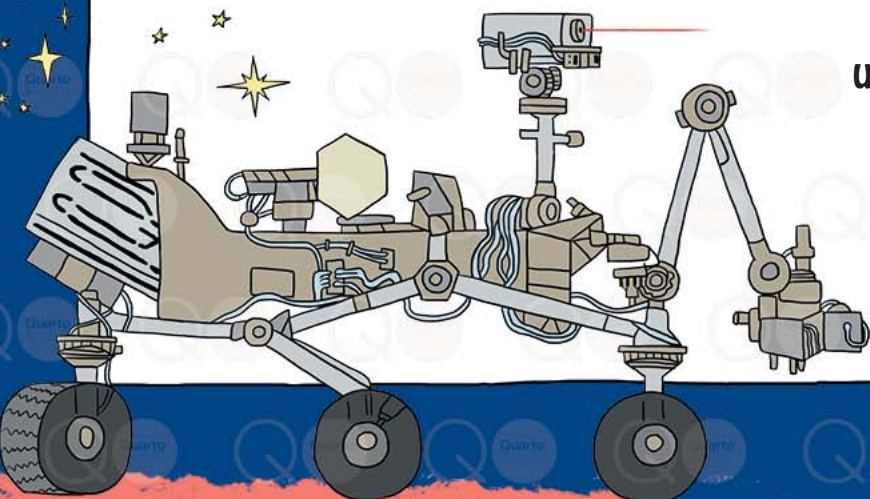
Светът на хората е и свят на машините.

Още преди повече от един милион години първите хора започнали за използват оръдия на труда от кремък, дърво и кост, които учените днес откриват на местата, където са били обиталищата им. Постепенно изобретили и първите прости механизми – от клина и лоста до колелото, най-великото изобретение в древността. Днес всеки от нас ежедневно използва стотици различни машини, механизми и уреди!

Представете си... Сутрин ставате и отивате в банята, пускате водата в тоалетната (поне така се надяваме!) и вземате приятен топъл душ. За закуска препичате филийка на тостера и вземате масло и сок от хладилника. Става време за работа и училище – всички от семейството излизате, заключвате вратата и се качвате на велосипеди, коли, автобуси, влакове и заминавате. За малко повече от час вече сте ползвали помощта на множество машини.

Машините са изключително разнообразни, но предназначението на всички е да извършват работа и така да улесняват нашия труд и живота ни. Чрез тях ние вършим много повече работа, като използваме по-малка сила или произвеждаме неща, които само с нашите сили и умения е невъзможно да бъдат създадени.

На страниците на тази книга ще откриете как работят различни машини – от простата ръчна количка до сложните роботи, изследващи Марс. Ще разберете какво се крие зад техните необикновени способности и как в тях са въплътени знанията и творчеството на учените и инженерите.

Простите механизми

Всички машини са създадени да извършват полезна работа – да преобразуват движение, енергия, материали, информация. Има най-различни машини – от много прости до много сложни. Сложните са съчетание от много части и механизми, а простите са съставени само от една до няколко части. Такива са и простите механизми, познати още от древността. Те са удивителни с две неща – много просто устройство и удивително голям полезен ефект. И днес простите механизми са сред „туклите“, от които се строят сложните машини.

Клин

Клинът е тяло от здрав материал, на което двете срещуположни странични стени са наклонени, горната му страна е по-широка от основата, която е много тясна, може да е и острие. Когато се приложи сила към горната страна, острието много по-лесно разцепва, например дърво – като брадвата, или прониква в различни материали – като ножа. Спечеленото усилие зависи от съотношението на дължината на наклона и широчината на клина.

Лост

Лостът е здрав прът, който се върти около неподвижна точка (опорна точка). Частите на лоста от двете страни на опорната точка се наричат рамена. С лоста можем да повдигаме товари с малко усилие, тоест като прилагаме по-малка мускулна сила. Колкото по-близо е опорната точка до товара, толкова по-лесно можем да го повдигнем. Приложения на лоста са ножицата, отварачката, ръчната количка, люлката.

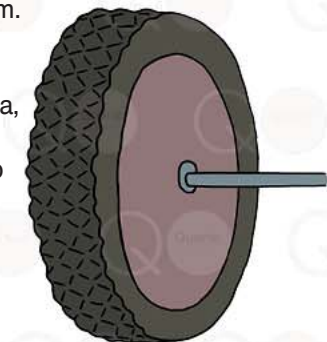
Макара (скрипец)

Представлява колело с жлеб (улей), през който е прокарано въже. При неподвижната макара колелото се върти около ос, закрепена неподвижно. С нея се променя посоката на усилието – по-лесно е да теглим въжето надолу, защото тогава към мускулната си сила прибавяме и силата на собственото си тегло. При подвижната макара оста на въртене не колелото се мести нагоре-надолу. С такава макара може да се издигне товар със сила, два пъти по-малка от теглото му.

Колело с вал

Този прост механизъм се използва за завъртане например на колелата на автомобилите и мелничните колела. Валът е здрав прът (ос), на който колелото е закрепено неподвижно и двете части се въртят с еднаква скорост. Колкото по-голямо е колелото, толкова по-лесно се завърта валът. Ако трябва да въртим директно вала, ще ни е нужно много по-голямо усилие, за да измине същото разстояние.

Машините Вкъщи

Жилищата ни буквално са претъркани с машини! Сред най-популярните вероятно са тостерът, защото без него няма препечени филийки, и тоалетната, защото... е, вие знаете защо. Но замисляли ли сте се как работят тези две домашни устройства? Нека ги разгледаме по-детайлно.

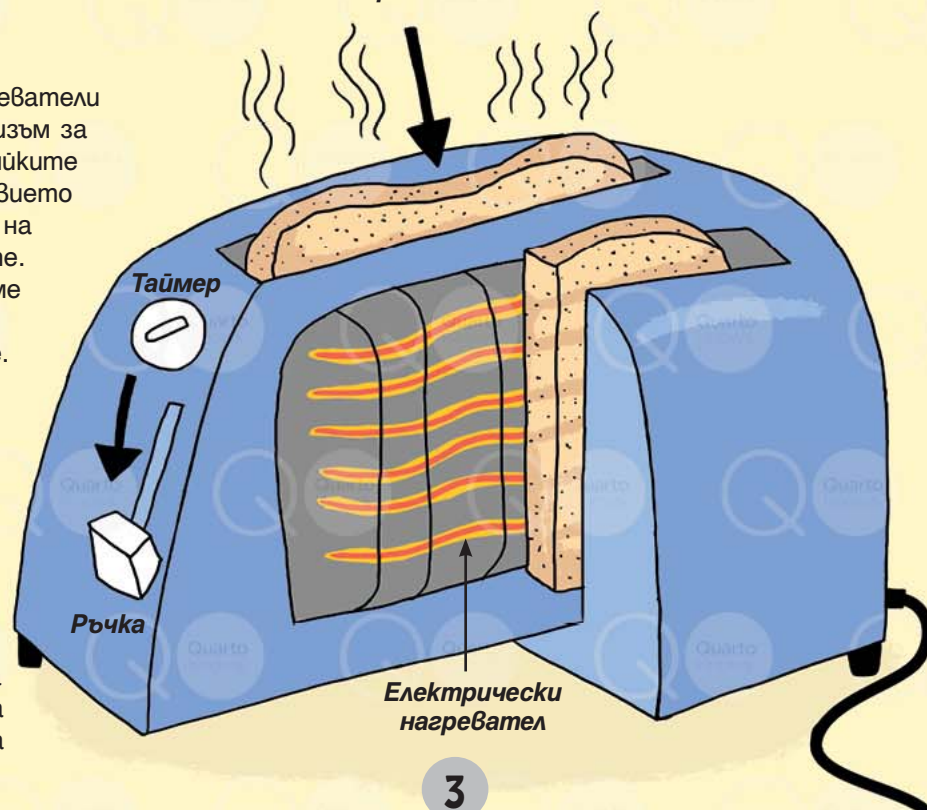
ТОСТЕРЪТ

Електричеството е вид енергия. Когато през проводниците протича електричен ток, част от електричната енергия се превръща в топлина и те се нагряват. На това природно явление се основава действието на тостера.

1

Тостерът има нагреватели и касетки с механизъм за подлагане на филийките хляб на въздействието на топлината на нагревателите. И така, пхаме филийките в слотовете.

Слодове (процени) с касетки за филийките хляб

2

Натискаме наголу ръчката и касетките потъват в тостера. При това се включва таймер. Той блокира с електромагнит касетките в долно положение, затваря електрическата верига на нагревателите и през тях протича електричен ток. Нагревателите са проводници, опънати в успоредни редове от двете страни на касетките с филийките.

3

Нагревателните проводници се загреват до червено и отделят много топлина, защото са от специална метална сплав с високо електрично съпротивление, за разлика от съединителните проводници, които почти не се нагряват, тъй като са от мед – метал с много ниско съпротивление.

4

Таймерът е часовниково устройство. Когато зададеното време за изпичане изтече, той изключва електрическата верига на нагревателите, освобождава касетките с препечените филийки и те изскачат нагоре.

Препечените филийки изскачат.

Добри и лоши проводници

Веществата, през които лесно протича електричен ток, се наричат проводници. Те се противопоставят на електричния ток и го намаляват. Това тяхно свойство се нарича електрично съпротивление. Проводниците с голямо съпротивление – като използваните в нагревателите, провеждат по-слабо електричния ток, но отделят много топлина. Съединителните проводници се правят от метали – като медта. Те са добри проводници – лесно пропускат електричния ток и почти не се нагряват.

Тоалетната

Заради неприятната миризма векове наред отходните места се разполагали възможно по-надалеч от жилището. Днес в тоалетните е свежо и приятно благодарение на едно малко чудо в хигиенните технологии – тоалетната чиния с казанче за самопочистване.

2

За да приключи почистването, използваната вода от казанчето, заедно с нечистотите, се отвежда бързо и без остатък в канала за отпадни води. Пълнещият механизъм има поплаък – топче, пълно с въздух. То е по-леко от водата, затова винаги плава на повърхността ѝ и при изпразването на казанчето се оказва в долно положение.

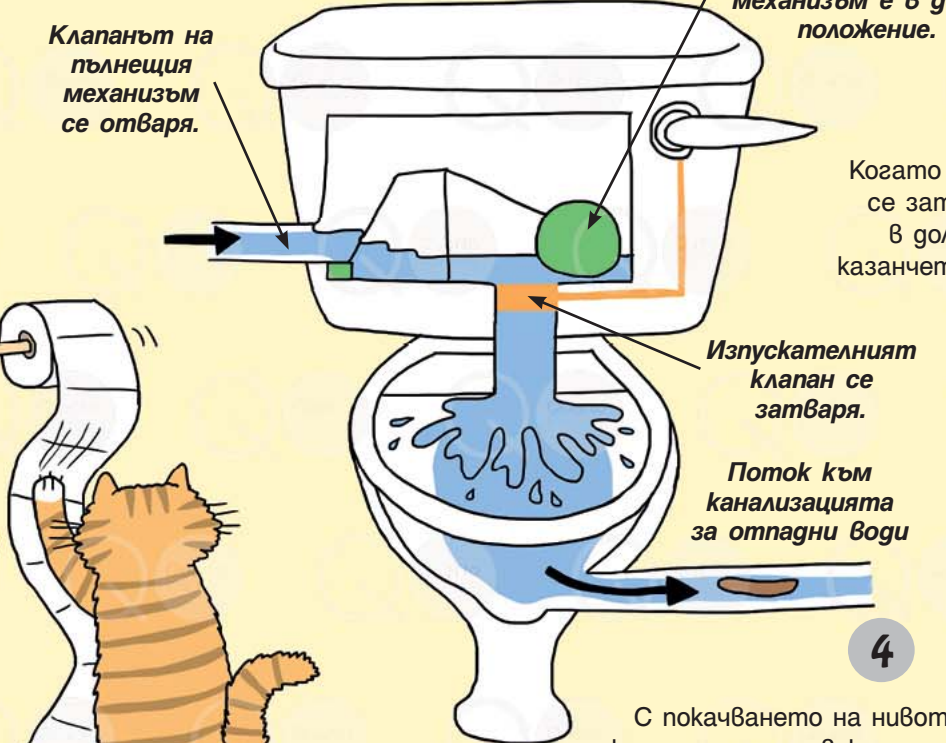
1

За да е добро почистването, тоалетната трябва да се промива чрез обилно изливане на вода. За целта нужното количество вода се събира в тоалетно казанче. Когато натиснем ръчка или копче на казанчето, се отваря голям клапан и водата ударно се излива в тоалетната чиния.

3

Когато казанчето се изпразни, изпразващият клапан се затваря, лостът с поплавката, който се спуснал в долно положение, отваря клапана, през който казанчето започва да се пълни с вода от водопровода.

4

С покачването на нивото на водата в казанчето поплаъкът се издига и когато достигне определено ниво, лостът му затваря пълнещия клапан. Тоалетната е готова да посрещне следващия посетител.

9

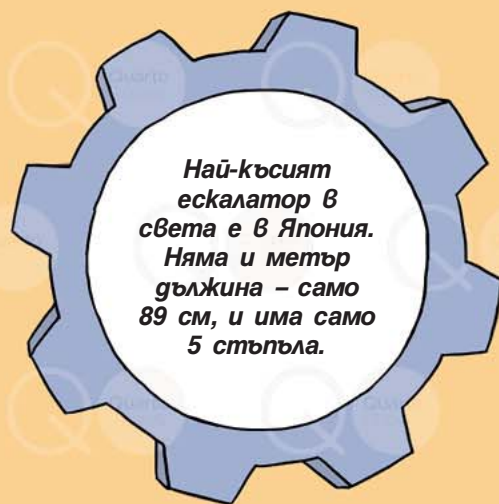
В ТЪРГОВСКИЯ ЦЕНТЪР

ЕСКАЛАТОРЪТ

Ескалаторът не заема повече място от обикновено стълбище, но обслужва много повече хора. Благодарение на ескалаторите млади и стари могат да пазаруват в големите магазини, като бързо и без да се уморяват, се качват и слизат по етажите.

Ескалаторите ни помагат да се придвижваме между етажите в мола, без да се уморяваме, а баркод четците помагат на продавачите бързо да обслужват клиентите на касите и да следят за наличностите на различните стоки по щандовете и в складовете.

1
Всичко започва от електрическият мотор. Той задвижва водещото зъбно колело в горната част на ескалатора. То задвижва безконечна верига, зацепена за него и за обръщащата зъбчатка в долния край на ескалатора.

Водещо зъбно колело (водеща зъбчатка)

Задвижване на лентовия парапет

Подвижен лентов парапет

Стъпало

Електромотор

Безконечна верига

Обръщаща зъбчатка

2
Към веригата са прикрепени количкостъпала, върху които стъпват хората. Стъпалата се движат поотделно, но винаги са плътно едно до друго, без опасни процеди между тях.

3
В горната и долната част на ескалатора повърхностите на движещите се стъпала се изравняват в хоризонтална пътека, което улеснява качването и слизането от ескалатора.

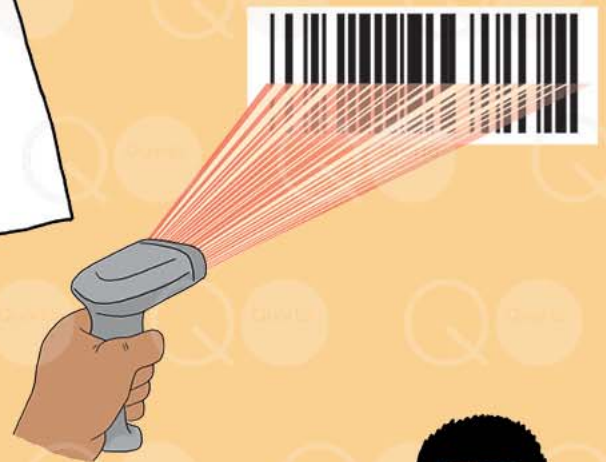
4
Парапетът на ескалатора също е подвижен. Той представлява удобна за хващане безкрайна гумена лента, която се плъзга по страничните перила със скоростта на стъпалата.

Баркод четец

На излизане от магазина заставаме пред касата, от която се носи приглушено „бип... бип...бип!“. Това е сигналът, с който баркод четецът съобщава, че е разчел баркода на поредната стока и е регистрирал нейната продажба. Ето как работи той.

1
Най-после сте открили перфектните за вас джинси. Отивате на касата и ги връчвате на касиера. Както всяка друга стока в магазина, джинсите имат етикет с уникален код, съставен от поредица по-дебели и по-тънки бели и черни ивички – нарича се барког.

2
Продавачът насочва към него уред, наречен баркод четец (баркод скенер), който за миг проблясва с лъч светлина и сканира баркода. Черните ивички поглъщат светлината, а белите я отразяват (връщат я обратно към уреда). Светлинен детектор в уреда регистрира отразената поредица от светлинни сигнали и ги преобразува в електрични.

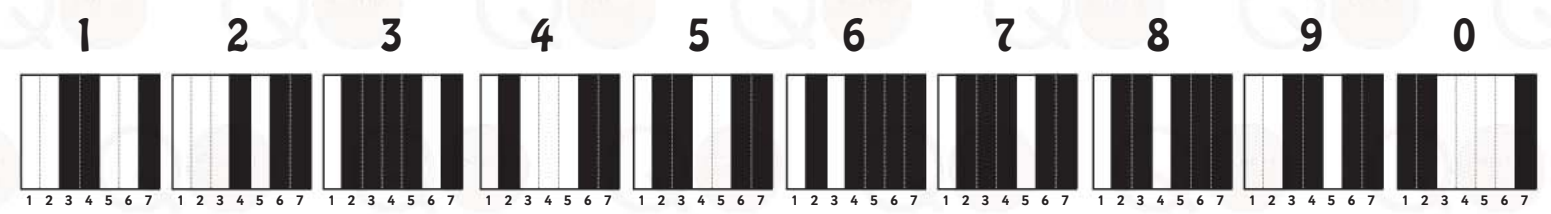
3
Контролер в уреда преобразува електричните сигнали в компютърен код и го предава на компютъра на касата. Той разпознава стоката и отпечатва касова бележка с цената ѝ, като същевременно намалява с една бройка количеството ѝ в магазина. Честито – купихте си последната бройка от тези джинси.

Какво е барког?

За пръв път барког е използван за сканиране на каса през 1974 г. в супермаркет в Охайо, САЩ, а първата маркирана стока е пакетче с дъвки. През 1977 г. сходна барког система е въведена и в Европа.

Баркогът е серия от цифри, групирани по определени правила. Например първите три цифри са код на страната, където е произведена стоката. Следващите от 3 до 5 цифри са код на производителя. След тях идват от 4 до 6 цифри с кода на конкретния вид стока. Но електронни четящи устройства трудно разчитат цифрите без грешки. Затова е прието всяка цифра да се представя чрез серия бели и черни ивички.

Ето как става това:

